

ЗАГАЛЬНИЙ АНАЛІЗ СВІТОГЛЯДНИХ ПОЗИЦІЙ У ПЕДАГОГІЦІ В. ЗЕНЬКОВСЬКОГО

Статтю присвячено загальному аналізу світоглядних позицій у педагогіці В. Зеньковського. Простежено власний світогляд вченого, а також визначено його основні педагогічні погляди.

Ключові слова: світоглядні позиції, педагогіка.

В. Зеньковського відносять до молодшого покоління мислителів російського релігійного відродження, зусиллями яких була створена російська філософія початку першої половини ХХ ст.

Характерною рисою творчої спадщини В. Зеньковського є його багатогранність. Навіть побіжне ознайомлення з його бібліографією дає підстави зробити висновок, що він філософ і історик російської філософської думки (“Історія російської філософії”, т. 1 – 1948, т. 2 – 1950; “Про уявний матеріалізм російської науки й філософії”, 1956; “Основи християнської філософії”, 1961), культуролог і літературознавець (“Російські мислителі і Європа. Критика європейської культури російськими мислителями”, 1926; “Проблема краси у світогляді Достоевського”, 1933; “Н.В. Гоголь”, 1961), богослов (“Про чудо”, 1928; “Апологетика”, 1959), психолог (“Психологія дитинства”, 1923; “Питання статі”, 1926) і, звичайно, педагог (“Соціальне виховання, його завдання й шляхи”, 1918; “На порозі зрілості”, 1929; “Проблеми виховання у світлі християнської антропології”, 1934; “Російська педагогіка ХХ століття”, 1960).

Мета статті – дати загальний аналіз світоглядних позицій у педагогіці В. Зеньковського.

Вивчення й аналіз праць В. Зеньковського дає можливість виявити основні аспекти та сформулювати основні ідеї його творчості, а також простежити розвиток і визначення його власного світогляду. Найважливішими аспектами, на наш погляд, є релігійно-православний, антропологічний і педагогічний.

Релігійно-православний аспект впливає із його віросповідання й полягає в тому, що вся творчість В. Зеньковського релігійно забарвлена. При цьому вірування для нього – апріорне філософське положення. Усі його філософські, психологічні, педагогічні ідеї пронизані релігійним ставленням до людини. Доцільно визначити світогляд В. Зеньковського, як “православний універсалізм” [1, с. 552]. Він сам свої філософські погляди називав як “досвід християнської філософії”. Ці погляди мають два основні джерела: по-перше, це православна догматика, по-друге, церковна, філософська культура з таким найважливішим для В. Зеньковського компонентом, як філософський трансценденталізм. Його світогляд і філософська система сформувалися на шляху подолання в ньому самого секулярної культури й “відновлення втраченої єдності людського духу через Церкву”.

Історія життя філософа дає змогу простежити, як відбувалося це подолання. У дитинстві В. Зеньковський був релігійною дитиною, але замолоду під впливом Д. Писарева він “безроздільно підкорився “істині” наукової думки” [2,

с. 85], а релігія була визнана померлою, непотрібною ілюзією. Книга Х. Геффдинга “Нариси психології” розбудила в ньому, по-перше, смак до психології; по-друге, вилікувала від матеріалізму й уможливила критичне ставлення до скоростиглих природничо-наукових побудов; по-третє, запалила інтерес до науки й підготувала ґрунт для філософії. Великий вплив на юнацький світогляд В. Зеньковського здійснив І. Кант, насамперед, його вказівка на те, що наука й релігія, перебуваючи в різних аспектах духовного життя, ніколи не можуть суперечити одна одній. Після закінчення гімназії В. Зеньковський вступає на природниче відділення Київського університету, занурюється повністю в наукове життя. Однак саме в період навчання на природничому відділенні закінчується, як пише сам філософ, перший період в історії відновлення релігійного життя. Трапилося це таким чином: написання невеликої праці про М. Гоголя відкрило йому світ російських релігійних шукань, а зустріч із захисником християнства змусила визнати недостатність знань і необхідність вивчення християнства, на яке пішло майже два роки. Після цього В. Зеньковський без коливань прийняв істинність християнства, центральність релігійної сфери для світогляду й душі [3, с. 90]. Ознайомлення із творами В. Соловйова завершило перехід до релігійного світогляду.

В. Зеньковський залишає природниче відділення університету й переходить на класичне.

Другий період релігійного життя В. Зеньковського пов’язаний з літературною роботою, відкриттям у Києві Релігійно-філософського товариства, знайомством із С. Булгаковим, професорами Київської духовної академії П. Кудрявцевим і В. Екземплярським і подоланням “церковного нігілізму”.

Ставши викладачем університету, В. Зеньковський, як згадує В. Асмус, “не приховував ні релігійної спрямованості, ні ідеалістичного змісту своїх філософських ідей. Більше того, він був темпераментним пропагандистом цих ідей” [3, с. 92].

Подальші обставини життя, глобальні соціальні потрясіння, свідком яких був В. Зеньковський, зміцнили його релігійний світогляд. За день до оголошення Другої світової війни він був із нез’ясованої причини арештований французькою владою на 14 місяців, з яких перші 40 днів пробув в одиночній камері. Ця подія привела В. Зеньковського до рішення стати священиком (1942 р.).

Таким чином, релігійний аспект творчості от. Василя зумовлений його світоглядом, який протягом тривалого творчого життя розвивався тільки в бік поглиблення. Із цього народжувалася потреба вирішення найважливіших питань філософії, культури, психології, педагогіки крізь призму православної свідомості. Цьому була присвячена вся теоретична та практична діяльність В. Зеньковського.

Як релігійного мислителя В. Зеньковського хвилювала проблема “нейтральності” культури, філософії, педагогіки. Сам мислитель визначив цю проблему як проблему секуляризму, тобто десекуляризацію християнських цінностей, перетворення абсолютних духовних цінностей у відносні, розмежування сфер знання й віри, гуманізм, що включає в себе віру в могутність і всесилля науки та техніки, культ індивідуалізму, конфронтацію естетичних цінностей і моралі [4, с. 181]. В. Зеньковський пише, що для нашої “секулярної” епохи характерно, що “вона живе світом, як він нам даний, і в цьому захопленні світом вона зайнята найбільше тим, щоб у ньому краще й зручніше влаштуватися; розвиток науки й

техніки не тільки йде назустріч цьому, але своєрідно обґрунтовує й зміцнює цю рису нашої епохи. Лихо тільки в тому, що якщо розум наш прикріплює нас до землі, то серце, як і раніше, тягнеться в небо; якщо розвиток науки створює впевненість у собі, почуття влади над “сліпою” природою, то в серці живе й трепет перед Вічністю, перед тлінністю всього земного, серцю потрібно безсмертя, вічне життя. Серцю потрібний Бог, як Любов і Правда, потрібно Царство Боже, а все те, що може дати наука й техніка, не наближає нас ні до Бога, ні до Царства Божого” [4, с. 183].

Дослідження В. Зеньковським проблеми секуляризації культури в історико-філософському аспекті вперше набуло концептуального відображення в його книзі “Російські мислителі і Європа. Критика європейської культури російськими мислителями”. Співвідношення культур Заходу та Сходу хвилює В. Зеньковського, насамперед, тому, що безпосереднім винуватцем соціальних потрясінь у Росії він вважав Захід. Стан європейської культури має особливе значення, передусім, з погляду визначення шляхів розвитку Росії. Він пише: “Живучість і актуальність теми про ставлення Росії до Заходу визначається однаковою непереборністю двох моментів: з одного боку, тут істотна нерозривність зв’язку Росії із Заходом і можливість духовно й історично ізолювати себе від нього, а з іншого – істотна безперечність російської своєрідності, правда в шуканні власного шляху” [5, с. 119].

Сам В. Зеньковський розв’язання проблеми “Росія – Захід” вбачає в побудові цілісної православної культури, що вбирає в себе всі цінні традиції Росії та Заходу. Він говорить, що Європа давно усередині нас, що європейська культура є елементом російської релігійності. Православ’я В. Зеньковський протиставляє націоналізму, тим самим стає логічною відмова від ідеї месіанізму Росії (“покликання Росії в тому, щоб стати гідною православ’я”).

У цілому ідея припинення “боротьби із Заходом” у В. Зеньковського багато в чому декларативна й суперечлива.

Питання про вплив секулярної тенденції у вигляді позитивізму та напівпозитивізму вирішувалося В. Зеньковським і під час дослідження ним історії російської філософської думки. Проблему секуляризації дослідник вважає концептуальним стрижнем історії російської філософії, ключем до діалектики вітчизняної філософської думки. Філософ розрізняє “внутрішню” секуляризацію, відповідно до власних імпульсів російської думки, і “зовнішню”, змістом якої було сприйняття західного раціоналізму.

Якщо перша почалася як секуляризація усередині церковної свідомості й заклала фундамент російської релігійної думки, то друга поклала початок світському філософствуванню.

Авторитетна наукова двотомна монографія “Історія російської філософії” стала відображенням релігійно-православного аспекту творчості В. Зеньковського саме тому, що розвиток російської філософії він вбачає в з’ясуванні й усвідомленні її православних підстав. “Історія російської філософії” – це розв’язання актуальної для її автора проблеми співвідношення філософської та богословської думки. В. Зеньковський намагається вирішити її, припускаючи одночасно наявність волі філософствування та її обмеження, затверджуючи своєрідний дуалізм розуму й серця. Якщо філософська думка, згідно з поглядом автора, прагне до вільного дослідження, то релігія повинна задавати цьому дослідженню відповідні ціннісні орієнтири, тим самим обмежуючи його. Таким чином,

В. Зеньковський визнає як сутнісну рису релігійної філософії її антиномізм, виражений у боротьбі ідеї Бога та культури.

Педагогічний аспект творчості мислителя представлено двома рівнями: теоретичним і практичним.

Практична педагогічна діяльність В. Зеньковського пов'язана з викладацькою й організаторською роботою. Відразу після закінчення історико-філософського факультету (1909 р.) він залишався в університеті для підготовки до професорського звання й тоді ж почав читати лекції із філософії, загальної та дитячої психології на Жіночих курсах, в Інституті дошкільного виховання, Київському університеті.

В еміграції (з 1919 р.) В. Зеньковський спочатку обіймає посаду професора на двох факультетах Белградського університету (філософському й богословському).

Незвичайні організаторські та педагогічні здібності В. Зеньковського виявляються в Празі, а потім у Парижі. Він є головою Педагогічного бюро по справах російської закордонної школи в Празі, тут же з його ініціативи та при особистій участі відкривається Вищий педагогічний інститут (у 1923–1926 рр. В. Зеньковський – директор цього інституту); він один із засновників Російського богословського інституту ім. преп. Сергія Радонезького в Парижі (з 1926 р. – професор, а з 1944 р. і до кінця життя – декан філософського факультету). В. Зеньковський стояв біля джерел організаційного оформлення Російського студентського християнського руху, а з 1924 р. стає його незмінним головою. Крім викладацької, організаційної, виховної діяльності В. Зеньковський редагував такі журнали, як: “Питання релігійного виховання й освіти” і “Релігійно-педагогічний Бюлетень”.

Практична виховна й учительська діяльність, і творчість В. Зеньковського пов'язані також із його пастирською місією.

Теоретико-педагогічну творчість В. Зеньковського презентовано великою кількістю статей, а також рядом великих праць.

У 1996 р. опубліковано курс лекцій В. Зеньковського з педагогіки, який він читав у Свято-Сергіївському православному інституті в Парижі.

Висновки. Коло психолого-педагогічних проблем, що хвилювали В. Зеньковського, досить широке. Це теоретико-світоглядні основи педагогічних теорій; історико-педагогічні проблеми; проблеми виховання, навчання і їх співвідношення в шкільній практиці; проблема особистості й індивідуальності; проблема синтезу справжніх серйозних досягнень педагогіки та православного розуміння людину.

Список використаної літератури

1. Зеньковский В.В. Очерк жизни и творчества / В.В. Зеньковский // Основы христианской философии. – М. : Канон, 1996. – С. 550–557.
2. Памяти отца Василия Зеньковского. – Р. С. Х. Д., 1984.
3. Асмус В.Ф. Философия в Киевском университете в 1914–1920 гг. / В.Ф. Асмус // Вопросы философии. – 1990. – № 8. – С. 90–108.
4. Зеньковский В.В. Наша эпоха / В.В. Зеньковский // Проблемы воспитания в свете христианской антропологии. – М. : Изд-во Свято-Владимирского Братства, 1993. – С. 172–223.
5. Зеньковский В.В. Русские мыслители и Европа. Критика европейской культуры у русских мыслителей / В.В. Зеньковский. – Париж, 1955. – С. 119.

Стаття надійшла до редакції 21.08.2012.

Мищук М.В. Общий анализ мировоззренческих позиций в педагогике В. Зеньковского

Статья посвящена общему анализу мировоззренческих позиций в педагогике В. Зеньковского. Прослежено мировоззрение ученого, а также обозначены основные педагогические взгляды.

Ключевые слова: мировоззренческие позиции, педагогика.

Mishchuk M. General analysis of the world view positions in Zenkovsky's pedagogy

The article is devoted to the general analysis of the world view positions in Zenkovsky's pedagogy. In the article is traced the world view of the scientist, and also are defined the principal pedagogical views.

Key words: world views positions, pedagogy.